

100. Yılında Cumhuriyet Devrimi

Prof. Dr. Şule ÖZSOY BOYUNSUZ
Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Cumhuriyetimizin 29 Ekim 1923’de bir Anayasa Değişikliği ile ilanının üzerinden 100 koca yıl geçti. Bu türden yıl dönümleri, neleri başarıp neleri başaramadığımızı sorgulamak için iyi bir fırsattır. Geçmişe ve geleceğe bir arada bakabilme; hata ve başarılar için bir bilanço çıkarabilme imkânı sağlar bizlere. Bu bakımdan özellikle; “Cumhuriyet bizim için neydi? Neden ilan edildi? Bu amaçlarında başarılı olabildi mi?” gibi soruları da sormamız gereklidir.

Cumhuriyet, kimilerine göre devlet başkanının soy esasına dayalı olarak gelmemesini; kimilerine göre de seçimle gelmesini ifade etmektedir.^[1] Ege-menliğin kaynağı esas alınarak yapılacak bir sınıflandırmada, geniş manasıyla cumhuriyet, bir devlet şekli iken; hukuki ve dar manasıyla devlet başkanının göreve geliş şeklini anlatır ve bir hükümet biçimidir.^[2] 29 Ekim 1923’de de devlet başkanının soy esasıyla değil, TBMM üyeleri arasından ve yine TBMM tarafından seçileceği ilan edildiğinde, dar anlamıyla Cumhuriyet ilan

[1] Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 20. Baskı, (İstanbul: Beta, 2020), 83; Kemal Gözler, “Hukuki Açından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu,” *AÜSBF Dergisi* 54, no.1, (1999): 52-62.

[2] Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 8.baskı, (Ankara: Yetkin, 2004), 69-70; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre*, 82, 84.

edilmiş oldu. Egemenliğin kökenini işaret eden geniş anlamıyla Cumhuriyet ise 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasıyla var olmaya başlamış; 1921 Anayasasının 1. maddesindeki “Hakimiyet bilakaydüşart Milletindir” hükmüyle de ilan edilmişti.^[3]

Öte yandan Cumhuriyet kavramının ülkemizde ifade ettiği mananın tam kavranabilmesi için yukarıdaki kısa hukuki tanımlamalar yeterli olmayacaktır. Türkiye’de Cumhuriyet, ulus devlet devrimin ifadesidir. Çok uluslu yarı-teokratik bir monarşinin yerine, ulusun egemenliğine dayanan bir cumhuriyetin konması demektir. I. Dünya savaşını kaybeden bütün imparatorluklar gibi Osmanlı imparatorluğu da çökmüş ve savaşın kazananları tarafından Sevr Anlaşması ile toprakları paylaşılmış/paylaştırılmıştır. İşte bu yıkım ve paylaşım içerisinde, yeni devletin ve ulusun inşa süreci de işgale direniş çabalarıyla birlikte başlamış, bağımsızlığın elde edilmesiyle, yeni devletin kuruluşu esnasında aşama aşama gerçekleşmiştir.

Ulus devlet devrimleri ne yapar? Öncelikle egemenliği dünyevileştirir; ortak bir geçmiş ve gelecek anlayışıyla birbirine bağlanmış, kader birliği yapmış, ortak bir kimliğe sahip insan topluluğunu (ulus) egemenliğin sahibi olarak kabul eder. Teokratik bir egemenlik anlayışına (egemenliğin Tanrı-sallığı) dayanan monarşinin yerine “ulusun kaderini kendisinin belirlemesi” ilkesini koyar. Bu dünyevileşme, hukukun ve devlet teşkilatının dini kaide ve ilkelerden kopararak rasyonelleştirilmesini de kapsar. Siyasi iktidarın kaynağı laikleştiği gibi, devlet teşkilatı da laiklik çerçevesinde düzenlenir. Ulus devlet devrimleri aynı zamanda ortak bir kimlik çerçevesinde homojenleştiren, idari olarak da merkezileştiren dönüşümleri ifade ederler. Bizde de böyle olmuştur. Laikleşme, merkezileşme ve ulus inşa süreçleri yaşanmıştır. Ulusal bağımsızlık, egemenlik, eğitim, dil, alfabe ve tarih alanındaki reform ve çalışmalar ulus devlet kurma misyonunun uzantılarıdır.^[4]

Ulusun kendi kaderini tayin etmesinin nihai amacı ise demokrasidir. Demokratik rejimler zorunlu olarak laiktir; dini hukuka dayalı teokratik rejimlerin aksine, hukuk milletin temsilcileri tarafından rasyonel biçimde, kanun önünde eşitlik ilkesi çerçevesinde yapılır ve uygulanır. Devrimin

[3] Bülent Tanör, “Cumhuriyet Anayasacılığında Üç Model,” içinde *İstanbul Üniversitesi Cumhuriyet’in 75.yılı Armağanı*, (İstanbul, 1999), 213.

[4] Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 36. Baskı, (İstanbul: YKY, 2022), 321.

felsefesi milliyetçiliği de kapsayan laik, pozitivist bir felsefedir. Devrimin hedefi gelişmiş, demokratik bir toplum, imar edilmiş zengin ve müreffeh bir ülke ve devlet yaratmaktır.^[5]

Devrimin nihai hedefi, çağdaş medeniyet olarak ifade edilmişti ve içinde emperyalizme ve onun ideolojisi olan ırkçılığa bir karşı çıkış da mevcuttur. Zira Osmanlı İmparatorluğu, emperyalizm neticesi yarı sömürge halini almış, siyasi bağımsızlığını kaybetmişti. Bu duruma karşı istenen, sömürge olmadan, batıyla eşit koşullar altında egemenlik haklarına sahip bir devlet ve refaha erişmiş, gelişmiş bir toplumdur. Bunun da temeli pozitif bilimlerdi. Devletimizi sömürge, toplumumuzu parya olmaktan nasıl kurtarabiliriz? Soru buydu ve cevap da pozitif bilimlerde ve pozitivist düşüncede bulunmuştu. Onun için laikti.

Bağımsızlık savaşı sonrasında, yeni Türkiye'nin uluslararası konumunu güvence altına alan, tam bağımsızlığı temin eden Lausanne Antlaşmasının onaylanmasının ardından, 2 Ekim'de son İtilaf Birlikleri İstanbul'u terk etti. Damat Ferit Paşa'nın Nice'te öldüğü gün, İstanbul tümüyle geri alındı.^[6] 9 Ekim'de İsmet Paşa, başkentin Ankara olması yönünde bir maddelik bir yasa önerisi sundu. 4 gün sonra Ankara başkent ilan olundu.^[7] Yeni devlet kurulmaya başlanmıştı. Padişah'ın Payitahtı devrimciler için uygun değildi. Lewis bunu şöyle ifade ediyor: “Yeni devlet, hanedana, bir imparatorluğa ya da bir inanca değil, Türk Milletine dayanıyordu ve başkenti de Türk Anayurdunun tam ortasındaydı.”^[8]

Cumhuriyetin ilanından birkaç ay sonra 3 Mart 1924'de Hilafetin kaldırılmasıyla laiklik yavaş yavaş belirmeye başlar. Hilafetin kaldırılışını aynı gün çıkarılan iki ayrı yasa tamamlamaktaydı: Şer' iye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu. Kanunların dini hukuka uygunluğu artık denetlenmeyecekti.

[5] Taner Timur, *Türk Devrimi–Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1968), 93.

[6] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı), 5.Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 350.

[7] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 350.

[8] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 351.

Eğitimde ikilik (dini veya bilimsel eğitim ayrımı) sonlanıyor, medreseler kaldırılıyor, bütün eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlanıyordu.

Bu gelişmeyi hukuk reformları takip etmiştir. 1926'da İsviçre Medeni Kanunu ile İtalyan Zanardelli Ceza Kanunu ülkemize uyarlandı. Medeni Kanun ile tek eşlilik, kadınlara eşit miras ve boşanma hakları tanındı. Mülkiyet hakkı, sözleşme özgürlüğü, irade serbestliği kabul edildi. Türk Ceza Kanunu, ülkesellik kuralını benimseyerek egemenlik sahasında başka bir hukukun varlığını tanımayacağını ilan etti. Ceza hukukunu aklileşmiş ve insan haklarına saygılı ceza yöntemlerini benimsemeye başlanmıştı. Ayrıca borçlar, ticaret ve usul kanunları da değişiyordu.

Yeni laik hukuk cinsiyetler, inançlar arasında eşitliği getirirken, hukuk birliğini ve yargı bağımsızlığını da temin etmeyi amaçlıyordu. Dine değil, akla dayalı kurallar getirerek toplumu dönüştürücü bir rol üstleniyordu. Kadının statüsünde önemli iyileştirmeler içeriyordu. Serbest piyasa ekonomisinin hukuki alt yapısını, sömürgeci olmayan bir çerçevede sağlıyor ve hukuk dilini basitleştiriyordu.^[9] Gelen hukuk kısa sürede kabul gördü.

Cumhuriyetin hukuk reformları ülkede yapılan ilk hukuk reformları değildi. Öte yandan kendisinden önceki başta Tanzimat dönemi olmak üzere, 19. yüzyıl reformlarından önemli bir farkı vardı. 19. yüzyıl reformlarıyla gelen hukuk yarı-sömürgeleşmeye hizmet ediyordu. Cumhuriyet ise tam bağımsızlığı hedefliyordu. Atatürk, Avrupa Kanunlarını almak, elbiselelerini giymek ile bir memleketin kalkınamayacağını biliyordu. Atatürk için medeniyet bilimdi; bilim ve bilimsel düşünce de evrenseldi. Pozitivizme dayanan bu yaklaşımın, batılı kanunları iktibas etmekteki amacı dar bir batı taklitçiliği değildi.

Cumhuriyet devriminin amaçları ulusal bağımsızlıkla yakından ilgilidir. 19. yüzyıl boyunca kapitülasyonların desteğiyle, ülkedeki yabancı ve azınlıkların korunması kılıfı altında batı emperyalizmi ülkeyi yarı-sömürge haline getirmiş ve bir hukuk ikiliği yaratmıştı. Bu tür ayrıcalıkların ve hukuk ikiliğinin altında ise dine dayalı hukukun varlığı yatıyordu. Louzanne Konferansında da aynı sorunla karşılaşan Türk delegasyonu bu konuyu din ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlara tek yasa uygulanması taahhüdü ile

[9] Bülent Tanör, *Kuruluş Üzerine 10 Konferans (Türkiye 1920 Sonraları)*, (İstanbul: Der Yayınları, 1996), 73-88.

aştı. Böylece 19. yüzyıl boyunca süregelen müdahalelerin de önü kesilmiş oluyordu.

Ancak reformlarının tek hedefi bu değildi. Cumhuriyet fikri zaten tüm vatandaşları inancı ne olursa olsun eşit görüyor ve vatandaşlık hukuku ile kapsıyordu. Ulus devlet devrimi, hukukun ulusun temsilcileri tarafından ulusal egemenlik fikri çerçevesinde oluşturulmasını ve herkese eşit olarak uygulanmasını gerektiriyordu.

Peki 100 yıl sonra Türk ulusu ve devleti bu amaçları ne kadar başarabildi? Sondan başlayalım. Devlete bakalım. Devlet Başkanı soy esasına dayalı olarak belirlenmiyor. Yani dar anlamda hala bir cumhuriyet var. Ancak ulus devlet devriminin yaratmak istediği demokratik ve laik egemenlik anlayışı ile laik hukuk bizzat devleti yönetenler tarafından imha edilmek isteniyor. Türk ulus devlet devrimine karşıt İslamist düşüncenin yeni sahipleri, kendilerine çeşitli isimler veren tarikat-cemaat mensupları ile hukuken varlık sahibi olmamalarına rağmen medrese adını kullanan yapıların mensupları, yargı dahil devlet içinde hızlı bir örgütlenme içindeler. Sistematik biçimde devlet içinde örgütlenme çabalarını açığa vurmaktan çekinmiyorlar.

Devlet, ne yazık ki kamu hizmeti vermek amacıyla kurulu, liyakate dayalı rasyonel bir örgütlenme olmaktan çıkmış durumda. Kamuda işe girmek, tüm vatandaşlara liyakat esasıyla açık olmaktan çıkmış halde. Belli grupların kamu parasına ve gücüne eriştiği, siyasi sadakat karşılığında hukukun üstüne çıktığı bir dönem yaşıyoruz. Kamu hizmeti, kamu ihaleleri belli gruplara siyasi sadakat karşılığı verilirken; muhaliflerin payına kamu gücü kullanılarak üretilen cezalar düşmekte. Hukuk ve adalet kavramları ciddi biçimde aşınmış halde.

Toplum adeta bölünmüş durumda. Adil ve özgür olmayan bir siyasi yarış sonucu iktidarı ele geçiren güç, kamu gücünü kullanarak rakiplerini yok etmeye çalışırken, kendi dünya ve devlet görüşünü baskı ve dayatmalarla toplumun tamamına empoze etme gayreti içinde. Cumhuriyetin, inancı ve yaşam tarzı ne olursa olsun tüm vatandaşların eşit kabul eden, saygı ve değer veren fikirleri ne yazık ki gerçekleşebilmiş değil. Bazılarımız hala bu toplumun makbul vatandaşları olmadık. Sınavları kazansak da atanamadık, üretimine katıldığımız katma değerlerden payımızı alamadık, devleti yönetenlerden kabul ya da saygı göremedik, değerlerimiz aşağılandı, yaşam tarzımıza müdahale edildi, varlığımıza kast edildi. Millet değil, zillet olduk.

Öte yandan, ulus kimliğini taşımayan göçmenlere topluca vatandaşlık verilmekte, gayrimenkul alanlara pasaport hediye edilmektedir. Bunun anlamı ulus kimliğin taşımayan kişilerin egemenlik hakkına ortak edilerek oy kullanabilir hale getirilmesidir. Pasaport dağıtılarak seçmen yaratılırken, egemenlik kayıtsız şartsız ulusun olmaktan çıkmaktadır. Ortak bir geçmiş ve gelecek ideali ile bu topraklara bağlanmamış insan topluluklarını, din kimliği çerçevesinde bir araya toplayarak, ulus kimliğine alternatif bir kimlik yaratma arayışı göze çarpmaktadır. Ulus devletlerin hala fevkalade hâkim olduğu çağımızda, din kimliği ile ulus kimliğine bir alternatif yaratılması mümkün olmadığı gibi geçmişte büyük bedeller ödenerek kazanılan egemenlik haklarımız, gelecekte potansiyel tehlikelere açık hale getirilmektedir.

Neo-patrimonyal bir kişi otoriterliğine dönüşen rejim ve onun üst yapısı olan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi içerisinde Cumhuriyetin demokrasini idealini kaybettik. Adalet ve eşitlik ideallerini, laiklik ilkesini gün be gün yitirmekteyiz.

Ancak her şeye rağmen, bu ülkenin bir ulusu, adalete, eşitliğe, demokrasiye kısaca cumhuriyete inanmış ve ona sahip çıkan milyonlarca evladı vardır. Bu evlatları Cumhuriyetimize sahip çıkacak, devrimin başarısız amaçlarını ikinci yüzyılın mücadelesine erek yapacaktır.

KAYNAKLAR

- Gözler, Kemal. “Hukuki Açıdan Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu.” *AÜSBF Dergisi* 54, no.1, (1999): 52-62.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı. 5.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. 8.baskı. Ankara: Yetkin, 2004.
- Tanör, Bülent. “Cumhuriyet Anayasacılığında Üç Model.” içinde *İstanbul Üniversitesi Cumhuriyet'in 75.yılı Armağanı*. İstanbul, 1999.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. 36. Baskı. İstanbul: YKY, 2022.
- Tanör, Bülent. *Kuruluş Üzerine 10 Konferans (Türkiye 1920 Sonraları)*. İstanbul: Der Yayınları, 1996.
- Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. 20. Baskı. İstanbul: Beta, 2020.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi- Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1968.